

Zorgwekkende ontwikkelingen: beleid en praktijk cultuuronderwijs

Piet Hagedaars

In het beleid van het huidige kabinet-Schoof ziet Piet Hagedaars aanwijzingen dat de positie van het cultuuronderwijs er eerder slechter dan beter op zal worden. Hij blikt in zijn artikel terug op de beleidsaandacht voor cultuuronderwijs, de onderwijshoud en de deskundigheid van leraren in de afgelopen decennia en beschrijft de huidige ontwikkelingen. Hij concludeert dat er reden tot zorg is.

Het kabinet-Schoof zet het onderwijsbeleid van vorige kabinetten op een aantal punten voort. Die beleidsconsistentie is op zich niet bijzonder, want ondanks politieke verschillen blijft beleid bij de overgang van het ene naar het andere kabinet vaak hetzelfde (Korsten, 2016, p. 1).

Tegelijkertijd zijn er enkele opmerkelijke beleidsingrepen die nadelig uit kunnen pakken voor de praktijk van het cultuuronderwijs. Zo noemt staatssecretaris Paul in haar brief aan de Tweede Kamer 'het verbeteren van lezen, schrijven en rekenen' als topprioriteit, naast de zorg 'voor voldoende en goed onderwijspersoneel' (Paul, 2024b, p. 4). De ingezette curriculumherziening gaat door, maar er vindt wel 'een verscherpte selectie plaats om het aantal kerndoelen fors terug te brengen', waardoor er 'nog meer aandacht komt voor lezen, schrijven en rekenen' (Paul, 2024c, p. 4). Bovendien wil het huidige kabinet het praktijkgericht onderwijs van vmbo-t uitbreiden naar havo, met ruimte voor techniek en technologie (Schoof, 2024, pp. 75-79).

Naast de vermindering van het aantal kerndoelen (Paul, 2024a, p. 4) kunnen de afbouw van de subsidie voor de regeling *Cultuureducatie met Kwaliteit* (Ministerie van OCW, 2024c, p. 6), de generieke korting op het onderwijs van twee miljard euro en ook de aangekondigde btw-verhoging op culturele diensten en goederen – die beslist nog niet van de baan is¹ – zeker ook invloed op het cultuuronderwijs hebben (PVV et al., 2024).

Zijn deze beleidsontwikkelingen enkel zorgwekkend of is er een zodanige invloed op cultuuronderwijs dat hierdoor een kritisch punt gepasseerd wordt en veranderingen onomkeerbaar worden? Zulke omslagpunten – kantelpunten – zien we immers niet altijd aankomen (Scheffer, 2015).² Om deze vraag te kunnen beantwoorden analyseer ik eerst de beleidsontwikkeling van regering en parlement, waarna ik kijk naar het beleid en de praktijk van cultuuronderwijs in het verleden en nu. Afrondend maak ik de mogelijke gevolgen van het huidige beleid voor de praktijk van het cultuuronderwijs zichtbaar en probeer die op hun toekomstige waarde te schatten. Daarbij beperk ik me tot drie factoren die als kwaliteitsindicatoren voor het cultuuronderwijs kunnen gelden: 1) de beleidsaandacht voor cultuuronderwijs en de positie in de school, 2) het onderwijsprogramma, gebaseerd op wettelijke eisen, zoals kerndoelen en het examenprogramma, en 3) de deskundigheid van de leraar: de groepsleerkracht, de vakspecialist en de kunstvakdocent (Haanstra et al., 2022).

- 1 Het is nog helemaal niet zeker of er een alternatieve dekking wordt gevonden voor het terugdraaien van de btw-verhoging. Het is immers niet eenvoudig een dekking te vinden waarin alle betrokken partijen zich kunnen vinden. Pogingen die tot nu toe ondernomen waren, zijn gestrand (Klok, 2024).
- 2 De term kantelpunt wordt vaak gebruikt voor klimaatveranderingen als 'een moment waarop we kritische grenzen over gaan met onomkeerbare gevolgen als gevolg' (stichting HIER, 2022).

Beleidsaandacht voor cultuuronderwijs

In het *Hoofdlijnenakkoord 2024-2028* (PVV et al., 2024) komen de woorden kunst en cultuur niet voor. Ditzelfde geldt voor het *Regeerprogramma 2024* (Schoof, 2024), ook daar geen woord over cultuurbeleid of kunst en cultuur in het onderwijs. Het lijkt erop dat de huidige coalitie dit onderwerp en het debat erover schuwt. Sinds de verkiezingen op 22 november 2023 voerde de Tweede Kamer een jaar lang geen enkel debat over het kunst- en cultuurbeleid.

Dat was bij voorgaande regeringen anders. Die hadden in regeerakkoorden, regeringsverklaringen, troonredes en miljoenennota's aanwijsbaar aandacht voor kunst en cultuur in het onderwijs. Weliswaar in bescheiden mate, maar het is toch bijzonder omdat andere leergebieden (buiten taal en rekenen) die aandacht niet krijgen. Al vanaf het kabinet-Kok I (1994-1998) beredeneert de overheid cultuuronderwijs vanuit het belang van actieve en receptieve deelname aan kunst en cultuur in, rondom en buiten de school én later in de levensloop (cultuurparticipatie). Naast kunstzinnige vaardigheden leren leerlingen naar kunst te kijken, erover na te denken en te praten. Bovendien hebben burgers om volwaardig aan de samenleving deel te kunnen nemen een zekere culturele bagage nodig (Raad voor Cultuur, 2008, p. 91).

Ook de Tweede Kamer spreekt zich dan positief over cultuuronderwijs uit. 'Het is geen dingetje wat je er een beetje bij doet in het onderwijs, maar integraal onderdeel van goed onderwijs. Het is belangrijk dat ieder kind op deze manier in aanraking komt met cultuur [...]. Het levert een bijdrage aan de ontwikkeling als volwaardige burger en stimuleert de creativiteit die wij nodig hebben in ons land om met elkaar vooruit te komen' (Tweede Kamer der Staten-Generaal, 2014, p. 8). Zelfs het coalitieakkoord van Rutte IV heeft het nog over de stimulering 'muziek- en cultuureducatie op school, waaronder bezoeken aan musea' (VVD et al., 2021, p. 32).

Die aandacht van de Rijksoverheid voor cultuuronderwijs is eveneens af te lezen aan de additionele middelen die ze decennialang in de vorm van meerjarige impulsprogramma's als *Cultuur en School* (1996-2012), *Cultuureducatie met Kwaliteit* (2013-heden), de *Impuls muziekonderwijs* (2015-2020) en de *Cultuurkaart* (2008-heden) beschikbaar stelde.³ Met deze programma's richten cultuurinstellingen hun activiteiten op het onderwijs en daarmee op de inzet van onderwijsruimte en -tijd en op de groei van de deskundigheid

3 CJP introduceert de Cultuurkaart in 2008 in opdracht van OCW. Hieraan is een bedrag gekoppeld dat klassikaal of individueel te besteden is voor culturele activiteiten. In 2012 beëindigt staatssecretaris Zijlstra de subsidie, waarna CJP een fonds opricht samen met scholen, sponsors en vermogensfondsen om de financiering over te nemen. In 2014 besluit minister Bussemaker om alsnog een financiële bijdrage aan de kaart te leveren.

van de leerkracht. Die extra middelen illustreren tegelijkertijd de zwakke positie van de kunstvakken in de school. Ze horen volgens regering en parlement niet tot de basisvaardigheden of het kerncurriculum van de school (Wiersma, 2022a). Als dat wel het geval zou zijn, zijn impulsprogramma's immers niet meer nodig. Want dan wordt de legitimiteit zichtbaar in de structureel stevige positie in het onderwijscurriculum en in het belang dat de overheid hecht aan het daarbij horende professionalisme van de leerkracht.

Hoewel *Hoofdlijnenakkoord* (2024) en *Regeerprogramma* (2024) niet over kunst en cultuur in het onderwijs spreken, lijkt minister Bruins (OCW) deze beleidsaandacht desondanks te continueren. Met zijn antwoord op een motie van Kamerlid Westerveld (GroenLinks-PvdA) over talentontwikkeling komt hij niet verder dan dat het onderwijs jongeren de mogelijkheid biedt 'zich creatief en cultureel te ontwikkelen'. Vandaar dat 'vanaf jonge leeftijd kunstzinnige en culturele vorming wordt gestimuleerd. Bijvoorbeeld door middel van cultuureducatie in het onderwijs. Met programma's als *Cultuureducatie met Kwaliteit*, maar ook via de *Cultuurkaart* voor het voortgezet onderwijs en het mbo draag ik hieraan bij' (Bruins, 2024, p. 4). Deze reactie weerspiegelt de nalatenschap van het cultuuronderwijsbeleid van vroegere bewindslieden, waarvan een aantal een meer uitgesproken visie op de functies van cultuuronderwijs had dan de huidige minister nu laat blijken (Hagenaars, 2020, pp. 159-162).

Beleid en praktijk primair onderwijs

Terugblik

Nadat met de integratie van kleuter- en lager onderwijs tot basisonderwijs (1985) het kunstvakkenaanbod verbreedde, werden in het *Besluit kerndoelen basisonderwijs* (Wallage, 1993) de eerste kerndoelen geïntroduceerd.⁴ Kerndoelen zijn indicatoren voor de inhoud van het curriculum en laten op hoofdlijnen zien wat de Rijksoverheid van belang vindt kinderen mee te geven in het funderend onderwijs (SLO, 2023). Vanaf de eerste vaststelling van kerndoelen voor het basisonderwijs (én de basisvorming) in 1993 en daarna in 1998, neemt het aantal kerndoelen voor de kunstvakken af: van negentien vakspecifieke naar drie vakoverschrijdende doelen. De inhoudelijke omschrijving wordt bovendien steeds algemener met als risico dat ze minder concreet uitvoerbaar en toetsbaar zijn.

4 Naast de traditionele schoolvakken tekenen en muziek is in de WBO ook 'de bevordering van het taalgebruik [...], handvaardigheid (handenarbeid en textiele werkvormen) en spel en beweging' opgenomen (WBO, 1985).

De derde generatie kerndoelen (Van der Hoeven, 2005b) beschrijft de kunstvakken niet meer apart, ze zijn onder één noemer samengebracht in het leergebied kunstzinnige oriëntatie. Leerlingen maken daarin kennis met kunstzinnige en culturele aspecten in hun leefwereld, waaronder de verwerving van ‘enige kennis van de hedendaagse kunstzinnige en culturele diversiteit’. Waar mogelijk werkt men vakoverstijgend en gebruikt men onderwerpen ‘die samenhangen met die uit andere leergebieden’ (Van der Hoeven, 2005, pp. 10, 11). Bij de herziening is nadrukkelijk gekozen ‘voor een brede opdracht aan de scholen en niet voor afzonderlijke kerndoelen voor expressie-activiteiten als bevordering van het taalgebruik, tekenen, muziek en handvaardigheid’ (Van der Hoeven, 2005, p. 17). De Rijksoverheid houdt op deze manier rekening met de autonomie van scholen én de steeds terugkerende discussie over de vrijheid van onderwijs. Het is aan de school zelf om vorm te geven aan de onderwijsinhoud en keuzes te maken die passen bij het eigen profiel.

In 2014 geeft staatssecretaris Dekker het startsein voor een curriculumherziening in het funderend onderwijs. Hij wil weten wat er nodig is om kinderen volwaardig te leren ‘participeren in een pluriforme, democratische samenleving’ en hoe het onderwijs bij kan dragen aan het aanleren van creativiteit, kritisch denken en samenwerken en aan persoonsvorming en talentontwikkeling (Dekker, 2014). Eerst gaf de staatssecretaris hiervoor een opdracht aan het *Platform #Onderwijs2032* (Dekker, 2015), maar die kwam met een voorstel waarvoor in parlement en onderwijswerkveld nauwelijks draagvlak was, onder meer door het ontbreken van enige inbreng van leraren (Dekker, 2016, p. 10). Vervolgens gaf Dekker de opdracht aan Curriculum.nu (Dekker, 2017). Ook de ontwikkelteams van Curriculum.nu slaagden er niet in een breed gedragen antwoord te geven (Tweede Kamer der Staten-Generaal, 2017, p. 12; Jansma, 2019, p. 2; AOb et al., 2024a). Na een beleidsmatige impasse werkt sinds 2022 SLO met kerndoelenteams (elk gesecondeerd door een advieskring met vertegenwoordigers uit het veld) aan de actualisatie van de kerndoelen.⁵

De beleidsmatige nadruk in primair (en ook voortgezet) onderwijs ligt al langere tijd op lezen, schrijven en rekenen. De redenen daarvoor liggen in de uitkomsten van internationaal vergelijkend onderzoek (PISA) naar de prestaties van 15-jarigen in wiskunde, leesvaardigheid en natuurwetenschappen. Nederlandse jongeren scoren in de laatste peiling fors onder het niveau van 2012 (Meelissen et al., 2023). De overheid wil de prestaties van leerlingen op dit vlak verbeteren en het Masterplan basisvaardigheden, de herziene kerndoelen en de daarmee samenhangende onderwijsruimte moeten daar mede aan bij dragen (Paul, 2024d).

5 SLO informeert betrokkenen over de actualisatie van de kerndoelen van de verschillende leergebieden via www.actualisatiekerndoelen.nl

Intenties

Volgens het huidige regeerprogramma moet het aantal kerndoelen worden teruggebracht en aangescherpt (Schoof, 2024, p. 76). Dat heeft mogelijk ook consequenties voor de in november 2024 gepresenteerde conceptkerndoelen voor kunst en cultuur. Die omvatten drie domeinen met zeven conceptkerndoelen voor het basisonderwijs en de onderbouw voortgezet onderwijs. Dat worden er zeker minder. Staatssecretaris Paul wil over de hele linie immers fors minder kerndoelen en wil, om dat te bereiken, verhoudingsgewijs meer kerndoelen voor taal en rekenen en nadrukkelijk minder voor de overige leergebieden (Ministerie van OCW, 2024b, p. 3). Bovendien kiest ze voor vrij abstracte, weinig zeggende ‘kopdoelen’; de al geformuleerde conceptkerndoelen worden dan subdoelen, met als risico dat de abstracter verwoorde ‘kopdoelen’ in ‘de onderwijspraktijk en bij de ontwikkeling van leermiddelen leidend zullen zijn’ (Ministerie van OCW, 2024b, p. 4). Dit terwijl de actualisatie van SLO er nu juist op was gericht het onderwijs concretere kerndoelen te bieden. De verzuchting van het onderwijsveld dat de vaagheid van de huidige kerndoelen zo in stand blijft, waardoor focus, richting en bruikbaarheid uitblijven en overladenheid dreigt (AOb et al., 2024b), wordt vooralsnog niet door de staatssecretaris gedeeld.

Voor Nederlands en rekenen-wiskunde zijn de kerndoelen herfst 2024 gereed gekomen en besproken in de vaste Kamercommissie voor Onderwijs. Ondanks dat vele scholen en leraren meewerkten en ze op bruikbaarheid beproefden, wil Paul ze voor beperking en aanscherping naar SLO terugsturen. Volgens haar zijn ‘samenhang en het terugdringen van overladenheid [...] het doel’. De oppositie stelt hier tegenover dat er is ‘opgeteld’ en dat daarna de conclusie is getrokken: ‘het zijn er gewoon nog simpelweg te veel’ (Tweede Kamer der Staten-Generaal, 2024b: pp. 59, 64). De staatssecretaris kiest voor ‘aanvullend’ taal- en rekenonderwijs, omdat ‘de beheersing van deze basisvaardigheden een voorwaarde [is] voor schoolsucces en om goed te kunnen functioneren in onze samenleving’ (Paul, 2024a, p. 1). Als het aan haar ligt, komt er in primair onderwijs en de onderbouw van het voortgezet onderwijs een curriculum dat de huidige overladenheid terugdringt en ‘daadwerkelijk meer en beter onderwijs oplevert voor lezen, schrijven en rekenen’ (Paul, 2024b, p. 4).

Voor kunst en cultuur zijn in november 2024 dus conceptkerndoelen gepubliceerd. Het kerndoelenteam gaat uit van aparte kunstvakken met mogelijkheden tot samenhang binnen het leergebied en met andere leergebieden (SLO, 2024c). Het gaat vooralsnog om ‘een samenhangend geheel van maken, meemaken en betekenis geven’ (SLO, 2024c, p. 12). Het kerndoelenteam formuleerde zeven kerndoelen, verdeeld over drie domeinen: artistiek creatief vermogen, maken en betekenis geven en meemaken en betekenis geven. Deze domeinen vormen ‘de gemeenschappelijke kern die betrekking heeft op alle kunstdisciplines’ (SLO, 2024c, p. 15). ‘Door het ontwikkelen van

een artistiek-creatief vermogen leren leerlingen zich op een nieuwe manier uit te drukken en ontdekken dankzij kunst en cultuur nieuwe mogelijkheden en kansen' (SLO, 2023, pp. 15-16). Om de conceptkerndoelen handen en voeten geven ontwikkelt SLO de komende jaren leerlijnen voor basisschool en onderbouw voortgezet onderwijs (SLO, 2024e, p. 46).

Daarmee kan elke school – met een of meer kunstvakdisciplines – op een eigen manier invulling aan deze kerndoelen geven, ook in samenhang met andere leergebieden. In feite zijn de huidige en geactualiseerde (concept)kerndoelen terug te brengen tot productie (kunst maken), receptie (kunst beschouwen) en reflectie (deelnemen en nadenken over kunst) met de bedoeling het creatief vermogen van leerlingen te ontwikkelen. De groeiende aandacht in de kerndoelen voor receptie en reflectie valt op. Het van overheidswege gesubsidieerde onderwijsaanbod van cultuurinstellingen zal daarin zeker meespelen.

Beleid en praktijk voortgezet onderwijs

Terugblik

Na twintig jaar experiment en discussie wordt in 1993 de basisvorming ingevoerd. Daarmee verandert de positie van de kunstvakken in het onderbouwcurriculum: leerlingen moeten nu twee kunstvakken kiezen. Naast de traditionele vakken muziek en beeldend (tekenen, handenarbeid, textiele werkvormen) kunnen ze nu in principe (want afhankelijk van wat een school aanbiedt) ook dans en drama kiezen (Hagenaars, 2020, pp. 122-124). Van een positieverandering is opnieuw sprake als de *Wet- en regelgeving onderbouw voortgezet onderwijs* (2006) de basisvorming vervangt.

Het dan geïntroduceerde leergebied kunst en cultuur behelst de schoolvakken beeldende vorming (met als deelvakken tekenen, handvaardigheid, fotografie, film, audiovisuele vorming en nieuwe media), muziek, drama en dans. Leerlingen moeten in ieder geval twee vakken volgen. Veel scholen bieden meer kunstdisciplines aan; de nadruk ligt in de onderbouw op beeldende vorming en muziek (Lommertzen, 2023, pp. 30-31). In vmbo, havo en vwo krijgen leerlingen in de onderbouw gemiddeld drie lessen in de kunstvakken, dat is overigens al zo sinds de jaren negentig (SLO, 2024f).

De concreet geformuleerde kerndoelen voor de onderbouw van 1998 zijn in 2006 globaler verwoord en geordend in zeven leergebieden, waarvan kunst en cultuur er één is. Met vijf samengestelde kerndoelen voor het leergebied kunst en cultuur wordt 'het gemeenschappelijke en het gelijkwaardige' van de kunstvakken in de school benadrukt. Het gaat om 'een brede oriëntatie op kunst en cultuur', vandaar dat de vakken niet meer met naam genoemd zijn (SLO, 2016, p. 15).

Voor de bovenbouw stelt het ministerie van O&W eind jaren zeventig voor alle mavo- en havoscholen eindexamens open in muziek en de beeldende vakken, als formeel gevolg van het geslaagde *Experiment Eindexamens Expressievakken*. Wat later, in 1984, worden de beeldende vakken en muziek ook in het vwo een regulier examen vak. Met de *Wet profielen voortgezet onderwijs* (1996) worden de ‘traditionele’ kunstexamenvakken – muziek en beeldend – uitgebreid met dans en drama en is Culturele en Kunstzinnige Vorming 1 (CKV1) in havo en vwo (1996) en in het vmbo (2003) als verplicht vak aan het examenprogramma toegevoegd. CKV1 is opgenomen in het gemeenschappelijk deel van de zogenoemde tweede fase. De nieuwe examens CKV3 – muziek, beeldend, drama of dans – en het theorievak CKV2 worden in het schooljaar 1998-1999 ingevoerd. Opmerkelijk genoeg mogen scholen bij de invoering van de tweede fase in plaats van deze kunstvakken ‘nieuwe stijl’ ook de ‘oude stijl’ examenvakken muziek en tehatex – tekenen, handvaardigheid of textiele vormgeving – blijven aanbieden. Staatssecretaris Adelmund vindt de nieuwe vakken CKV2, 3 namelijk nog onvoldoende ontwikkeld, door het ontbreken van methodes en voldoende na- en bijscholing voor docenten (De Boer & Van den Akker, 1999, p. 12). Dit terwijl er een examenprogramma is en voorbeeldexamens, waarover iedereen kan beschikken (Himmelreich, 1999, p. 19).

Bij de herziening van de bovenbouw in 2007-2008 wordt CKV1 omgedoopt tot CKV, verandert het onderdeel CKV2 in het theorievak Kunst algemeen en krijgen de CKV3-vakken de benaming Kunst (beeldende vormgeving), (dans), (drama) en (muziek). Waar leerlingen met het profiel Cultuur & Maatschappij tot dan toe verplicht waren een van de kunstvakken als examen vak te kiezen,

Figuur 1. Aantal en percentage havo- en vwo-scholen met een of meer kunstvakken als examen vak (© Hagenaars, 2023)

	beeldend	beeldend en muziek	beeldend en drama	beeldend en dans	beeldend, muziek en drama	beeldend, muziek en dans	beeldend, dans en drama	beeldend, muziek, dans en drama	muziek	muziek en dans	muziek en drama	muziek, dans en drama	dans en drama	dans	drama	geen	Totaal aantal scholen
havo 2023																	
aantal	220	191	29	1	36	3	2	11	1	0	3	0	1	1	7	14	520
percentage	42,3%	36,7%	5,6%	0,2%	6,9%	0,6%	0,4%	2,1%	0,2%	0,0%	0,6%	0,0%	0,2%	0,2%	1,3%	2,7%	520
vwo 2023																	
aantal	222	179	28	1	36	3	1	8	9	0	2	1	1	0	6	28	525
percentage	42,3%	34,1%	5,3%	0,2%	6,9%	0,6%	0,2%	1,5%	1,7%	0,0%	0,4%	0,2%	0,2%	0,0%	1,1%	5,3%	525

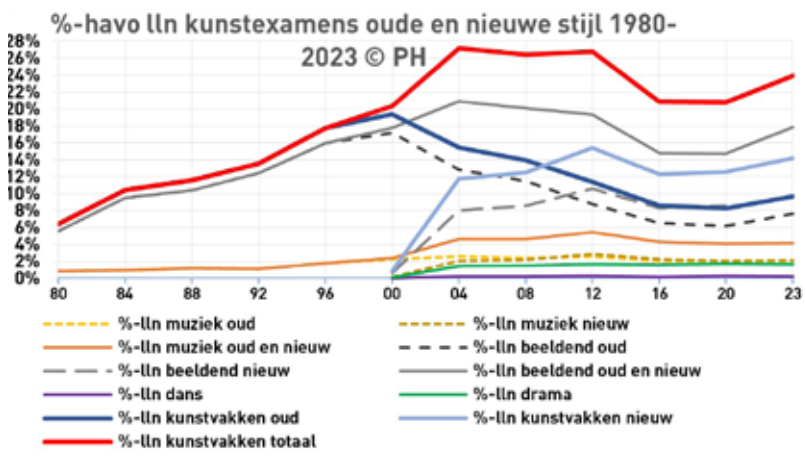

vervalt die verplichting vanaf dit schooljaar. CKV dreigde enige jaren later te verdwijnen, maar bleef na druk van onderwijsprofessionals en een overweldigend positieve uitslag van een brede internetconsultatie behouden. In 2017 startte een vernieuwd CKV-programma in havo en vwo (Hagenaars, 2020, pp. 249-250).

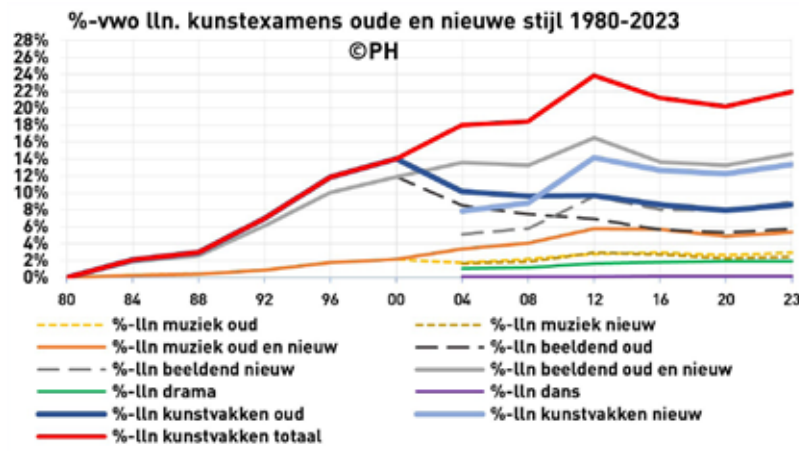
Figuur 1 laat zien dat niet alle havo- en vwo-scholen alle kunstvakken aanbieden. Keuze voor een examen in een kunstvak is dus direct afhankelijk van het onderwijsaanbod van de school. Bijna de helft van de havo- en vwo-scholen biedt één kunstexamenvak aan – voornamelijk beeldend. Dat leerlingen minder vaak dans en drama kiezen, komt omdat maar relatief weinig scholen die als eindexamenvakken aanbieden. Er zijn maar elf (2,1%) havo-scholen en acht (1,5%) vwo-scholen die alle vier de examenvakken aanbieden. De combinatie beeldend en muziek komt het meest voor: 191 (36,7%) havo- en 179 (34,1%) vwo-scholen (Hagenaars, 2023a).

Iets minder dan een kwart (23%) van de vmbo-leerlingen doet examen in een kunstvak, waarvan het merendeel voor beeldend kiest (19,9%). Muziek, dans en drama kiezen weinig vmbo-leerlingen als examenvak. Omdat havo- en vwo-leerlingen zowel voor oude stijl als nieuwe stijl kunstvakken kunnen kiezen, zijn de aantallen examenkandidaten en de kunstvakkeuzes in aparte grafieken uitgewerkt. In figuur 2 en 3 is het percentage leerlingen van het totaal aantal havo- en vwo-leerlingen te zien dat in de periode 1980-2023 in een kunstvak examen deed. Net als voor vmbo is ook voor havo en vwo een disbalans zichtbaar in de gekozen kunstvakken, met beeldend als nummer één.

Figuur 2. Het percentage havo-leerlingen dat in de jaren 1980-2023 voor een examen in een kunstvak kiest

Figuur 3. Het percentage vwo-leerlingen dat in de jaren 1980-2023 voor een examen in een kunstvak kiest

Intenties

Voordat leerlingen een kunstvak als examenvak kunnen kiezen, volgen ze eerst de lessen kunst en cultuur in de onderbouw. Voor het onderbouwcurriculum wordt nu nog uitgegaan van de kerndoelen van 2006. Zoals eerder vermeld zijn eind 2024 de conceptkerndoelen voor kunst en cultuur gepubliceerd. Deze vormen een doorlopende leerlijn van groep 1 van de basisschool tot en met de onderbouw van het voortgezet onderwijs, met zeven kerndoelen verdeeld over drie domeinen (SLO, 2024d). De conceptkerndoelen zijn gedefinieerd als doelstellingen die beschrijven ‘waar leerlingen mee in aanraking moeten komen (aanbod), welke inspanningen er van hen worden verwacht met het oog op ervaringen en wat ze uiteindelijk moeten beheersen’. Hiermee is de opdracht aan de school geformuleerd en ‘wordt concreter omschreven wat iedere leerling [...] aan het eind van de onderbouw vo moet kennen, kunnen en hebben ervaren’ (SLO, 2024e, pp. 5, 7).

In de situatie dat oude en nieuwe stijl kunstvakken in het examenprogramma naast elkaar bestaan, komt mogelijk verandering. De Werkgroep Vakkenstructuur Kunstvakken (2023) adviseerde om de oude en nieuwe stijl op te heffen. Leerlingen kunnen straks, aldus dit advies, uit vijf vakken kiezen: beeldend, dans, theater, muziek én film – ervan uitgaand dat de school een of meer van deze vakken aanbiedt. De kern van het advies is dat elk kunstvak een deel vakpraktijk en een deel theorie krijgt. De theorie is vakspecifiek en multi- en interdisciplinair in kunstanalyse én ‘kunsten in context’. De vakpraktijk is monodisciplinair met daarbinnen mogelijkheden tot interdisciplinair

werken. De werkgroep stelt bovendien voor dat elk kunstvak in vmbo, havo en vwo een schoolexamen en een centraal examen krijgt. Het vak CKV ten slotte zou verplicht moeten worden voor alle leerwegen van het vmbo – dus ook voor de kaderberoepsgerichte en de basisberoepsgerichte leerweg – en voor havo en vwo (Werkgroep Vakkenstructuur Kunstvakken, 2023).

Vanwege de nadruk van voorafgaande regeringen op de basisvaardigheden is al in 2022 begonnen met conceptexamenprogramma's voor Nederlands, moderne vreemde talen, wiskunde havo en vwo, natuurwetenschappelijke vakken en maatschappijleer. Die zijn najaar 2024 gepubliceerd, waarna het onderwijsveld ze in het schooljaar 2025-2026 op bruikbaarheid toetst. Naar aanleiding daarvan deelde de staatssecretaris de Tweede Kamer mee dat ook in de conceptexamenprogramma's de focus op de basisvaardigheden ligt (Paul, 2024b).

Najaar 2024 is gestart met de actualisatie van de examenprogramma's bewegen en sport, kunst en cultuur en mens en maatschappij. De vakvernieuwingscommissie kunst en cultuur gaat uit van het advies van de Werkgroep Vakkenstructuur Kunstvakken (2023) en van de conceptkerndoelen (Van Veen et al., 2024, p. 17). De commissie moet bij haar uitwerking rekening houden met de omvang (ontwerpruimte) die vakken toegewezen hebben gekregen (SLO, 2022). Met de resultaten van de beproeving en de adviezen van de wetenschappelijke curriculumcommissie werkt SLO definitieve examenprogramma's uit. Die 'vormen de basis voor de ministeriële regeling waarin de nieuwe examenprogramma's worden vastgelegd' (Paul, 2024b, p. 3).

Deskundigheid leerkrachten primair onderwijs

Opleidingen

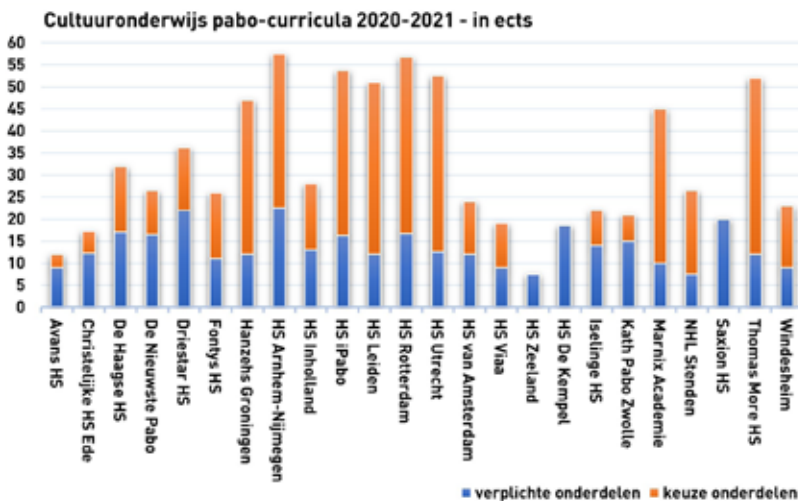
Groepsleerkrachten moeten aan de wettelijk vastgestelde kerndoelen vorm en inhoud geven, terwijl die veranderen zonder dat ze daar veel invloed op uit kunnen oefenen. De kern van het beroep is volgens de Onderwijsraad het ontwikkelen, vormgeven, uitvoeren, toetsen en evalueren van onderwijs. Iedere leerkracht moet dan ook een lesbevoegdheid hebben en beschikken over didactische en pedagogische vaardigheden, met daarnaast de noodzakelijke inhoudelijke kennis die nodig is voor de schoolvakken (Onderwijsraad, 2018, p. 7).

De overheid wil met beleidsprogramma's als de *Impuls muziekonderwijs* (2015-2020) en *Cultuureducatie met Kwaliteit* (2013-heden) de professionaliteit van de groepsleerkracht in kunst en cultuur vergroten en tegelijkertijd de samenwerking van de school met de culturele omgeving verbeteren (Verhoeven, 2023). Dat valt niet mee: volgens de *Monitor cultuureducatie primair onderwijs 2022-2023* verdienen maar weinig groepsleerkrachten het

predicaat ‘in grote mate deskundig’ in de kunstvakken. In tekenen en handvaardigheid hebben groepsleerkrachten de meeste deskundigheid, namelijk gemiddeld ‘een redelijke mate’ van deskundigheid. Voor muziek, spel/drama, beweging/dans en erfgoed ligt het gemiddeld tussen ‘enige’ (enigszins) en ‘redelijke mate’ in. Niet iedereen voelt zich dus handelingsbekwaam in het geven van een kunstvak (Termorshuizen et al., 2023, p. 42).

De curricula van de pabo’s verschillen nogal als het om de aandacht voor de kunstvakken gaat. De Rijksoverheid laat het sinds een kwart eeuw aan de opleidingen zelf over vorm en inhoud aan hun onderwijs te geven. Besteedde een pabostudent rond de eeuwwisseling gemiddeld nog een zesde tot een kwart (omgerekend circa 40 tot 60 erts) van de studie aan cultuuronderwijs, nu gaat het gemiddeld voor beeldende vorming, muziek, dans en drama om 13 verplichte erts (5,4%) van het curriculum. Studenten kunnen dit aanvullen met keuzevakken en minoren vanaf gemiddeld 19 erts (7,9% van hun studie) tot 32 erts (13,3%). In die tijd moeten ze de kennis en vaardigheden van de kennisbases kunstzinnige oriëntatie verwerven en zich voorbereiden op de onderwijspraktijk van de kunstvakken (Hagenaars, 2023b, pp. 21-25). En moest elke student volgens het *Besluit opleiding leraren basisonderwijs* (Brinkman, 1983) nog examen doen in twee kunstvakken, met het *Besluit bekwaamheidseisen onderwijspersoneel* (2005, 2017) is die verplichting vervallen. Studenten hoeven nu in geen enkel kunstvak meer examen af te leggen, omdat ze, naast rekenen en taal, slechts een keuze hoeven te maken uit ‘tenminste één ander leergebied of een deel ervan’ (Bussemaker, 2017).

Figuur 4. Aanbod van verplichte vakken en keuzevakken cultuuronderwijs van de pabo’s (© Hagenaars, 2021)

Figuur 4 toont de verschillen tussen de pabo's in het studiejaar 2020-2021. Het aanbod verplichte kunstvakken varieert tussen 7,5 erts (Hogeschool Zeeland) en 22,5 erts (Hogeschool Arnhem en Nijmegen). De variatie tussen pabo's in keuzevakken of een minor loopt van 0 tot 40 erts. Bij 10 van de 24 hogescholen (13 pabo's) ligt het gehele aanbod op of boven het gemiddelde van 32 erts. Elf hogescholen (18 pabo's) zitten met hun verplichte aanbod boven het gemiddelde van 13 erts. Op 6 hogescholen (9 pabo's) kunnen studenten een vijfde (48 erts) of meer van hun opleiding aan cultuuronderwijs besteden, doordat er in de afstudeerfase minoren zijn als muziek, kunsteducatie, cultuureducatie, erfgoededucatie, kunst & cultuur, cultuuronderwijs of kunst & kids. Op enkele pabo's kunnen studenten binnen de minor het certificaat interne cultuurcoördinator behalen of al tijdens de studie de post-hbo-opleiding Vakspecialist muziek volgen. Al met al is de gemiddelde studietijd voor cultuuronderwijs nu aanzienlijk minder dan drie decennia geleden.

Deze verarming van het cultuuronderwijs op de pabo's past bij de globaler geformuleerde kerndoelen en de aanpassing in de Wet op het Primair Onderwijs, waarin 'niet langer voorgeschreven [wordt] welke expressievormen [in de basisschool] aan bod moeten komen' (Van der Hoeven, 2005a, p. 8). 'Scholen krijgen op deze manier de mogelijkheid zich te profileren. Zo kunnen zij ervoor kiezen bijvoorbeeld meer tijd te investeren in drama dan in muziek of vice versa' (Van der Hoeven, 2005b, p. 17).

De schaarse onderwijstijd op pabo's (mede door meer nadruk op werkplekleren) en de focus op basisvaardigheden hebben een nadelige invloed gehad op de plek van de kunsten in het pabocurriculum en daarmee op de deskundigheid van de groepsleerkracht in cultuuronderwijs.

Intenties

Om enthousiast te raken over de kunstvakken en daarin kennis, vaardigheden en zelfvertrouwen op te doen, moeten pabostudenten tijdens hun stages goede voorbeelden krijgen, deugdelijk lesmateriaal leren ontwikkelen en de gelegenheid hebben dat ook uit te voeren (Ros, 2024). Ze moeten immers voldoen aan hetgeen hierover in het *Besluit bekwaamheidseisen* (2017) is opgenomen: de leraar moet 'het curriculum en de doorlopende leerlijnen overzien' en zich 'theoretisch en praktisch verdiept [hebben] in de leerstof voor dat deel van de leerjaren waarin hij werkt' en zijn 'vakkennis en kunde actueel houden', weten 'hoe zijn onderwijs voortbouwt op het voorgaande onderwijs en voorbereidt op het vervolgonderwijs' en samen kunnen werken 'op het gebied van sport, kunst en cultuur' (Bussemaker, 2017, pp. 9, 25). De vakkennis van de groepsleerkracht is nu terug te vinden in de landelijke kennisbases van de verschillende leergebieden, waaronder die van kunstzinnige oriëntatie (10voordeleraar, 2021). Deze kennisbases worden nu

ook herijkt, aansluitend op de actualisatie van de kerndoelen voor het primair onderwijs; de nieuwe kerndoelen zijn daarbij leidend (Tweede Kamer der Staten-Generaal, 2024a, p. 22).

De bekwaamheid van de groepsleerkracht in de kunstvakken is zodoende sterk afhankelijk van de schoolcarrière en opleiding. Maar daarbij is sprake van ongelijkheid die al op de basisschool begint; onderwijstijd, breedte en kwaliteit van het cultuuronderwijs zijn op basisscholen immers heel verschillend. Leerlingen in de onderbouw vo krijgen van vakdocenten les, meestal in beeldende vorming en muziek, veel minder in theater en dans. In de bovenbouw houdt het voor driekwart van de leerlingen, op CKV na, op; een kwart kiest voor een kunstvak als examenvak (meer kunstvakken mogen ze als examenvak niet kiezen). Op grond hiervan is het aannemelijk dat de meeste pabostudenten bij de aanvang van hun opleiding geen brede kunstvakbagage hebben. Afhankelijk van hun pabo keuze valt het vervolgens niet mee die zodanig uit te breiden dat zij zich voldoende competent weten en voelen voor de kunstvakken.

Het Rijksbeleid is erop gericht het lerarentekort terug te dringen. Staatssecretaris Paul noemt 'de aanhoudende tekorten een risico voor de kwaliteit en de continuïteit van het onderwijs' (Paul, 2024c, p. 5). Vandaar dat diverse suggesties zijn onderzocht om het tekort om te buigen, zoals meer zij-instroom en de splitsing van de pabo in een specialisatie voor het jonge en oudere kind, waardoor leerlingen mogelijk vaker voor de pabo kiezen (Bahlmann et al., 2018). Alle pabo's bieden inmiddels een leeftijdsspecialisatie aan, maar de omvang hiervan verschilt nog. Een andere mogelijkheid is de inschakeling van kunstvakdocenten, om zo groepsleerkrachten op andere plekken in de school in te kunnen zetten (Cornel et al., 2024). Voor cultuuronderwijs zouden basisscholen daartoe, naast de werkende kunstvakdocenten ook de 'stille reserve' in kunnen zetten: kunstenaars met een lesbevoegdheid, die niet (meer) in het onderwijs werken (Ministerie van OCW, 2022, pp. 2, 5).

Kunstvakdocenten kunnen ingezet worden om het lerarentekort te verminderen, ze zijn bovendien nodig voor de ondersteuning, coaching, motivatie en inspiratie van de groepsleerkracht. De meeste kunstvakdocenten worden via subsidiegelden betaald, als die wegvallen is een groot deel van de scholen niet in staat hen te financieren. Twee derde van de basisscholen heeft een kunstvakdocent voor de kunstvakken. Bij het merendeel hiervan geven deze kunstvakdocenten muziekles. Bij een kleiner deel van de scholen geven ze les in tekenen en handvaardigheid, drama, beweging of dans (Termorshuizen et al., 2023, p. 46). Op de keper beschouwd werken er betrekkelijk weinig kunstvakdocenten in het basisonderwijs. Samen met bewegingsonderwijs gaat het om 2,3% van het totaal aantal basisschoolleraars (Ministerie van OCW, 2023, p. 189).

Deskundigheid docenten vo

Opleidingen

De docentenopleidingen in de kunstvakken zijn geen onderdeel van de reguliere hbo-lerarenopleidingen, maar van het kunstonderwijs.⁶ Bovendien zijn ze, anders dan andere lerarenopleidingen, 'ongedeeld' en 'ongegradeerd'. Afgestudeerden kunnen lesgeven in zowel het formeel onderwijs (van po tot en met hbo) als de actieve cultuurparticipatie (ongedeeld) en mogen met hun eerstegraads lesbevoegdheid les geven van primair tot hoger onderwijs (ongegradeerd).

Het cultuuronderwijs krijgt vooral vorm in de kunstvakken, CKV en culturele activiteiten. Het heeft naast dit specifieke accent op kunst en cultuur ook een vakoverschrijdend karakter. Volgens de *Monitor cultuureducatie voortgezet onderwijs 2022-2023* ervaren scholen de samenwerking tussen kunstvakken en andere vakken, als die voorkomt, als positief voor de kwaliteit van het onderwijs en voor de motivatie en prestaties van de leerlingen bij andere vakken. Veel scholen werken samen met culturele instellingen, het vaakst met musea en theaters, gevolgd door centra voor de kunst en bibliotheken. Twee derde van de schoolleiders vindt de kunstvakdocenten 'in grote mate' deskundig genoeg voor het verzorgen van dit onderwijs (Lommertzen et al., 2023).

Een basis als kunstenaar is volgens het landelijk overleg kunstvakdocentenopleidingen (KVDO, 2018) een absolute voorwaarde voor goed kunstonderwijs op elk niveau en voor elke doelgroep. De opleidingen zijn gericht op het docentschap in het reguliere onderwijs en het brede werkveld van kunst-educatie, amateurkunsten, maatschappelijke projecten en, steeds meer, in sectoren als zorg en welzijn. Studenten kiezen voor een verbreding of verdieping van hun bekwaamheid, vaak kiezen ze in hun afstudeerfase voor een binnenschools of buitenschools specialisatietraject.

Elk jaar studeren circa 625 kunstvakdocenten af met als grootste groep de docent beeldende kunst en vormgeving (49%). In muziek (20%), theater (18%) en dans (13%) studeren minder studenten af (Vereniging Hogescholen, 2024). Afgestudeerde kunstvakdocenten hebben 'in toenemende mate een hybride praktijk en combineren meer rollen, functies en praktijken (Copini, 2023, p. 7).

De master Kunsteducatie is sinds 2005 een interdisciplinaire tweejarige hbo-opleiding in deeltijd, aangeboden door zeven opleidingen. Studenten zijn afkomstig uit alle kunstdisciplines en werken in diverse schoolsoorten, in de

6 Kunstvakdocentenopleidingen leiden studenten op in de praktijk van het specifieke kunstvak (hbo) en de multidisciplinaire theorie van de kunsten (hbo/wo) om in het gehele binnen- en buitenschoolse werkveld bevoegd en startbekwaam te kunnen functioneren (SBK, 2024).

buitenschoolse kunsteducatie en community arts. Ze kiezen de master om hun beroepspraktijk te verbeteren en te vernieuwen, via onder meer onderzoek en theorievorming. Omdat bachelors al volledig bevoegd zijn voor het gehele onderwijswerkveld, leidt de master niet op tot een extra lesbevoegdheid.

Intenties

Kunstvakdocenten in het voortgezet onderwijs zijn verantwoordelijk voor het vormgeven, begeleiden en beoordelen (en ook examineren) van het kunstvak, gericht op de ontwikkeling van het artistiek creatief vermogen van de leerling (SBK, 2024). Lerarenopleidingen bereiden hun studenten daarop voor. Daartoe hebben ze op basis van een geactualiseerd beroepsprofiel hun opleidingsprofielen aangepast (Van Hoek, 2024).

Docenten beeldend en muziek werken grotendeels in het funderend onderwijs, die voor drama en dans veel minder vaak, omdat daar veel minder vraag naar is (Hagenaars, 2023a). Ook het voortgezet onderwijs kent een lerarentekort, maar voor CKV en de kunstvakken is dit maar 3,5% van de totale werkgelegenheid voor deze vakken. Bij andere vakken, zoals techniek (10,3%), Nederlands (9,6%) en natuurkunde (8,8%) is dat percentage veel hoger, terwijl het voor geschiedenis slechts 2,2% bedraagt. Voor de komende tien jaar voorziet OCW voor de kunstvakken 'een permanent laag tekort' (Ministerie van OCW, 2023, pp. 100, 117-118). Toch blijkt de werkdruk en het gebrek aan professionele autonomie in het onderwijs tegenover de hybride beroepspraktijk van de kunstdocent vaker dan gewenst tot een vroegtijdig vertrek uit het onderwijs te leiden (Van Casteren et al., 2023; Copini, 2024).

Gezien de toenemende complexiteit van het onderwijswerkveld is het de vraag of een bevoegde kunstvakdocent nog voldoende bekwaam is om het kunstonderwijs in de diverse onderwijstypes en leerlagen te verzorgen. Daarom willen de opleidingen de mogelijkheid onderzoeken om binnen, of aanvullend op de reguliere opleidingen, '(hbo-)specialisaties in een specifiek onderwijsgebied aan te bieden in de vorm van minoren, masters en/of na-nen bijscholing' (SBK, 2024).

Zorgwekkende ontwikkelingen

Wat betekenen deze ontwikkelingen voor de positie en plaats van kunst en cultuur in het onderwijs? Hieronder beschrijf ik enkele ontwikkelingen en licht ik toe waarom ze volgens mij reden tot zorg zijn.

Beleidsaandacht voor cultuuronderwijs

Mijn eerste punt van zorg is de plaats van cultuuronderwijs in het curriculum van het primair en voortgezet onderwijs. Nu de huidige coalitie de basisvaardigheden taal, rekenen, burgerschap en digitale geletterdheid een groter

deel van de onderwijstijd toebedeelt, verandert daarmee de plaats en omvang van cultuuronderwijs in het curriculum. Voor het basisonderwijs gaat de staatssecretaris ervan uit dat 51% van de beschikbare onderwijsruimte naar Nederlands en rekenen-wiskunde gaat (Ministerie van OCW, 2024b, p. 3). Dan blijft er voor de zeven andere leergebieden, waaronder de twee andere geprioriteerde leergebieden burgerschap en digitale geletterdheid, waarschijnlijk niet veel over, hoewel tot nu toe voor cultuuronderwijs in het funderend onderwijs uitgegaan is van een onderwijsruimte van 8 tot 10% (SLO, 2024e, p. 31; Tweede Kamer der Staten-Generaal, 2024c).⁷

Ik denk dan ook dat cultuuronderwijs het de komende jaren moet doen met minder lestijd en inhoud dan voorheen het geval was. Basisscholen zullen (nog) minder op de kunstvakken inzetten en terugvallen op een enkel vak, zoals tekenen, handvaardigheid en zingen. Langzaamaan dwingen opeenvolgende regeringen dit leergebied buiten de formele onderwijstijd en krijgt het een extracurriculair karakter in de vorm van een verlengde schooldag, buitenschoolse lessen of projectmiddagen, die willekeurig worden ingevuld. Dat leidt allerminst tot een fundamenteel ander onderwijssysteem met duurzame verbindingen binnen en buiten het onderwijs, zoals LKCA dat schetst (Kox, 2024, pp. 9-11).

Deze tendens is te zien aan het grote aantal scholen dat de afgelopen tijd met de regeling *School en Omgeving* buiten het reguliere curriculum culturele activiteiten uitvoert (Van Hoek, 2023).⁸ Bovendien laat het beleid van school-directeuren en -besturen zien dat ze de extra middelen voor uitbreiding van de effectieve leertijd aan kunstlessen *buiten* de reguliere schooltijd besteden. Het gaat om additionele activiteiten, naast of in het verlengde van het curriculum, op of rondom de school, om de kanselijkheid van kinderen en jongeren te vergroten (Reuvers et al., 2024). Het kabinet-Schoof wil deze regeling nu enkel nog inzetten voor leerlingen die extra leer- en ontwikkeltijd het hardst nodig hebben (Ministerie van OCW, 2024a, p. 19). Gezien de nadruk op achterstand en basisvaardigheden acht ik het meer dan waarschijnlijk dat culturele activiteiten veel minder in het lesprogramma voor zullen komen.

Een extra bedreiging vormt het langzaamaan opraken van de gelden van het Nationaal Programma Onderwijs (Paul, 2024e), die ook voor culturele activiteiten werden ingezet (Ministerie van OCW, 2024d), de door de coalitie voorgestelde btw-verhoging op culturele goederen en diensten – die nog niet

- 7 Het huidige po-curriculum betreft zeven leergebieden: Nederlands, Engels, Friese taal, rekenen-wiskunde, oriëntatie op jezelf en de wereld, kunstzinnige oriëntatie en bewegingsonderwijs (Van der Hoeven, 2005b). De actualisatie gaat uit van negen leergebieden, burgerschap en digitale geletterdheid zijn eraan toegevoegd (SLO, 2024d).
- 8 De *Regeling School en Omgeving 2023-2025* – met de rijke schooldag – stimuleert extra activiteiten naast of in het verlengde van het curriculum, op of rondom de school, om de kanselijkheid van kinderen en jongeren te vergroten (Wiersma, 2022b).

definitief van de baan is – en de forse bezuinigingen in gemeenten na 2025, vanwege een fiks lagere bijdrage uit het Gemeentefonds (Vos, 2024). Die zullen zeker ook een negatieve uitwerking hebben op de activiteiten en diensten van culturele instellingen, en mogelijk zelfs op het voortbestaan ervan. Dat betekent dat scholen geen gebruik meer kunnen maken van hun externe ondersteunende deskundigheid.

Onderwijsprogramma – kerndoelen en examenprogramma

Een tweede zorgwekkende ontwikkeling is de invulling van het onderwijsprogramma. Het *Hoofdlijnenakkoord* (2024) van het huidige kabinet gaat uit van een forse vermindering van het aantal kerndoelen, van 58 naar maximaal 43. Voor Nederlands en rekenen-wiskunde gaat het elk om zeven tot negen ‘kopdoelen’, dan blijven er nog 25 tot 29 over voor de andere zeven leergebieden.

Als ook de geactualiseerde conceptkerndoelen voor kunst en cultuur als ‘kopdoelen’ worden geformuleerd, zal er weinig veranderen vergeleken met de huidige situatie. Er komen waarschijnlijk hoogstens twee of drie kopdoelen in plaats van de zeven die eind 2024 voorgesteld zijn. Vermoedelijk worden deze zeven conceptkerndoelen subdoelen, zoals dit ook voor de kerndoelen Nederlands en wiskunde-rekenen is voorgesteld (Ministerie van OCW, 2024b; p. 3). De vraag is of het onderwijsveld ze dan wel onderkent als doelen die ze concreet en in samenhang moeten realiseren. Daar is trouwens ook minder ruimte voor, want – zegt staatssecretaris Paul – ‘we kunnen niet én extra uren biologie én extra uren geschiedenis én extra uren voor lezen, schrijven en rekenen inplannen. Daarvoor is er simpelweg niet genoeg tijd. [...] Het gaat erom dat zowel eigenstandig lezen, schrijven als rekenen de aandacht krijgen die ze nodig hebben gezien de belabberde prestaties van dit moment’ (Tweede Kamer der Staten-Generaal, 2024b, pp. 43-44).

Een extra complicatie daarbij voor het primair en speciaal onderwijs is dat de beschrijving van de conceptkerndoelen vooral gericht lijkt op kunstvakdocenten, terwijl de meeste groepsleerkrachten dit jargon niet kennen. Dit telt des te meer, omdat scholen onvoldoende tijd en geld blijken te hebben voor deskundigheidsbevordering (Termorshuizen et al., 2023, p. 45). Weliswaar zullen de kerndoelen in methodes worden uitgewerkt, maar dan nog blijven inhoudelijke veranderingen uit. Dit, omdat het merendeel van de scholen – ondanks een gemis aan handelingsbekwaamheid – geen methodes gebruiken voor de kunstvakken. Als ze dat al doen, gebeurt dat grotendeels hapsnap (Termorshuizen et al., 2023, p. 27).

In de bovenbouw van het voortgezet onderwijs zien we dat sinds 2018 weer meer leerlingen in havo en vwo voor een kunstexamenvak kiezen. Om ze meer kansen te bieden hun talent te ontwikkelen, is in de bovenbouw een

breder aanbod van kunstvakken nodig dan nu op de meeste scholen het geval is. Dat is immers voornamelijk beperkt tot beeldend en muziek. Dit zou al in een breed kunstvakkenaanbod in basisschool en onderbouw voortgezet onderwijs zichtbaar moeten worden. Alleen wijzen de ontwikkelingen erop dat eerder het tegendeel het geval zal zijn. Niet alle kunstvakken hoeven immers meer in de basisschool aan bod te komen (Van der Hoeven, 2005a), er is een beperktere onderwijsruimte en minder beleidsaandacht voor het leergebied. Daarom willen of kunnen maar weinig vo-scholen dat brede aanbod als eindexamenvakken aanbieden. Bijgevolg komt de door de Werkgroep Vakkenstructuur Kunstvakken gewenste samenhang tussen kunstvakken onderling en het vergroten en verdiepen van de mogelijkheden voor interdisciplinair werken behoorlijk in het gedrang (Werkgroep Vakkenstructuur Kunstvakken, 2023; Van Veen et al., 2024, p. 7).

Naast de nadruk op taal en rekenen kan ook de aandacht voor praktijkgerichte programma's op de havo (Ministerie van OCW, 2024a, p. 72) met technologie en maatschappij een bedreiging worden voor de positie van de kunstvakken. Deze programma's zijn bedoeld als oriënterend op de loopbaan (SLO, 2024b) en kunnen als examenvak en de daarmee samenhangende urenomvang het cultuuronderwijs verdringen, omdat daar dan minder of geen ruimte meer voor is.

Deskundigheid van de leraar

Met de huidige nadruk op werkplekleren – het leren in een authentieke praktijksituatie – zijn pabostudenten afhankelijker geworden van de kennis en vaardigheden van hun stagebegeleiders. Dat is zorgwekkend, omdat deze door de accentuering van basisvaardigheden minder tijd hebben voor kunst en cultuur en hierin bovendien vaak beperkt handelingsbekwaam zijn. Studenten kunnen bijgevolg op de stagescholen niet oefenen en zien zelden goede voorbeelden (Hagens, 2023b, p. 25). Door de verschillen in onderwijsaanbod en -tijd tussen pabo's worden dan ook lang niet alle studenten zodanig opgeleid dat ze 'in redelijke mate' deskundig genoeg zijn om de kunstvakken in de basisschool te verzorgen (Termorshuizen et al., 2023, p. 3). Deze ontwikkeling is ongewenst en ongepast, zeker omdat voor de *Wet op het primair onderwijs* alle leergebieden even belangrijk zouden moeten zijn.

In de nieuwe beroepsprofielen voor kunstvakdocenten waar het beroepenveld in 2024 mee instemde, treedt een verschuiving op 'van het technisch-ambachtelijke naar persoonlijke en maatschappelijke betekenisgeving'. Het voortgezet onderwijs blijkt een 'uiterst complexe en veeleisende omgeving te zijn voor startende kunstvakdocenten', vandaar de vraag naar 'professionals die vanuit één discipline zijn opgeleid, met de juiste vakkennis en expertise en het vermogen die te blijven voeden en interdisciplinair toe te passen' (Copini, 2024, pp. 14-15).

In het verlengde hiervan zijn ook de opleidingsprofielen opnieuw vastgesteld. Daarin worden de kunstvakken discipline overstijgend beschreven om het belang van 'interdisciplinair te kunnen werken' te onderstrepen (Van Hoek, 2024). Ook de Werkgroep Vakkenstructuur Kunstvakken bepleit de mogelijkheden om het interdisciplinair werken te vergroten en verdiepen (2023, pp. 16-17; SLO, 2024a). Maar het probleem is dat bijna alle scholen en onderwijsniveaus de kunstvakken als aparte vakken aanbieden (Lommertzen et al., 2023, p. 142). Zo wordt van de kunstvakdocent meer en meer geïntegreerd en vakoverstijgend onderwijs verwacht (Copini, 2024), terwijl het voortgezet onderwijs met de indeling in vakken, niveaus, klassen en lokalen bepaalde stereotypen in stand houdt, die deze samenhang en samenwerking in de weg zitten (Copini, 2023, p. 34).

Conclusie

Het voortgezet onderwijs kent een breed draagvlak voor cultuuronderwijs (Lommertzen, 2023, p. 4), terwijl het merendeel van de basisscholen (70%) tevreden lijkt met de kwaliteit van hun cultuuronderwijs (Termorshuizen et al., 2023, p. 4). In weerwil van deze praktijkervaringen verontrust mij de tanende aandacht en beleidsinzet van de huidige regering voor aanbod, ruimte, tijd en kwaliteit van cultuuronderwijs.

Mijn zorg ontstaat door de weinig betrokken houding van regering en parlement tegenover cultuuronderwijs, door de groeiende onzekerheid over de beschikbare onderwijstijd en door de aanscherping van de kerndoelen cultuuronderwijs voor basisschool en onderbouw vo, waardoor er zo op het eerste oog waarschijnlijk weinig verandert. Bovendien komt die ongerustheid voort uit de afnemende aandacht van pabo's voor cultuuronderwijs en de beperkte kwaliteit en inzetbaarheid van de leerkracht in het po om cultuuronderwijs te verzorgen. Ook treffen de stevige bezuinigingen van het Rijk, het opraken van de NPO-gelden en de aanzienlijke korting op de Rijksbijdrage aan de gemeenten zeker ook de subsidie-afhankelijke culturele infrastructuur, waardoor de samenwerking van deze instellingen met het funderend onderwijs op veel plekken in het gedrang komt.

Of hiermee een kritisch punt gepasseerd wordt waardoor veranderingen niet meer terug te draaien zijn, is nog niet zeker. Zulke kantelpunten zijn immers zoals gezegd lastig te voorspellen. Maar een gewaarschuwd mens telt voor twee! Het is aan beleidsactoren als onderwijsvakverenigingen, onderwijs- en cultuurraden, netwerken van (kunstvak)docentenopleidingen, kenniscentra, steuninstellingen, lectoraten en kenniskringen om de beleidsomslag van regering en parlement in de gewenste richting te loodsen.

Piet Hagenaars houdt zich momenteel bezig met advies over en onderzoek naar het beleid en de praktijk van cultuuronderwijs. Hij promoveerde in 2020 op historisch beleidsonderzoek naar cultuuronderwijs in het funderend onderwijs. Hij was onder meer directeur van de elkaar opvolgende landelijke kennisinstituten LOKV (1999-2001), Cultuurnetwerk Nederland (2001-2012) en LKCA (2013).
piethagenaars66@gmail.com

Literatuur

10voorordeleraar. (2021). *Kennisbases en profilering. Lerarenopleiding basis-onderwijs*. Vereniging Hogescholen.

AOb, FvOv, FNV, & CNV. (2024a). *Curriculumherziening en basisvaardigheden*. Brief aan de leden van de Vaste Kamercommissie OCW, 18 juni 2024.

AOb, CNV, FvOv, PO-Raad, VO-Raad, AVS, Platform VVVO, & LAKS. (2024b). *Reactie op Kamerbrief 11 oktober over aangescherpte conceptkerndoelen*. Brief aan de leden van de Vaste Kamercommissie OCW, 15 oktober 2024.

Bahlmann, M., Eustatia, B., & Pillen-Warmerdam, D. (2018). *Optimale inrichting van lerarenopleidingen. Resultaten van een vignetten- en motievenonderzoek onder havisten, vwo'ers en mbo-4 studenten*. Kompas.

Brinkman, L. (1983). Besluit van 26 september 1983, houdende opleiding leraren basisonderwijs. *Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden*, 538.

Bruins, E. (2024). *Nieuwe visie cultuurbeleid*. Brief van de minister van OCW aan de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, 28 oktober 2024, vergaderjaar 2024-2025, 32 820, nr. 528.

Bussemaker, M. (2017). Besluit van 16 maart 2017 tot wijziging van het Besluit bekwaamheidseisen onderwijspersoneel en het Besluit bekwaamheidseisen onderwijspersoneel BES in verband met de herijking van de bekwaamheidseisen voor leraren en docenten. *Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden*, 148.

Cornel, S., Mienis, E., Van den Berg, D., & Van Miltenburg, N. (2024). *Arbeidsmarktanalyse primair onderwijs 2024*. Arbeidsmarktplatform PO.

Copini, E. (2023). *Het beroepsprofiel van de kunstvakdocent in vo en buitenschools*. KVDO.

Copini, E. (2024). Kunstvakken in deze tijd. De actualisatie van het beroepsprofiel kunstvakdocent voortgezet onderwijs en buitenschools. *Kunstzone*, (1), 14-15.

De Boer, A., & Van den Akker, L. (1999). Uitstel invoering CKV2,3. *Beeldaspecten*, 11(1), 12-15.

Dekker, S. (2014). *Toekomstgericht funderend onderwijs*. Brief aan de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, 17 november 2014, vergaderjaar 2012-2013, 31 293 & 31 289, nr. 226.

Dekker, S. (2015). *Primair onderwijs*. Brief aan de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, 12 januari 2015, vergaderjaar 2014-2015, 31 293, nr. 232.

Dekker, S. (2016). *Primair onderwijs. Voortgezet onderwijs*. Brief aan de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, 22 december 2016, vergaderjaar 2016-2017, 31 293 & 31 289, nr. 353.

Dekker, S. (2017). *Herziening van het curriculum in het primair en voortgezet onderwijs. Plan van aanpak*. Bijlage bij brief aan de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, 10 februari 2017, vergaderjaar 2016-2017, 31 293, 31 289, nr. 357.

Haanstra, F., Dieleman, C., Van Hoek, E., Reus, L., & Schönau, D. (2022). *Wat werkt in kunstzinnige oriëntatie? Reviewstudie naar beïnvloedbare factoren voor leerprestaties bij kunstzinnige oriëntatie in het primair onderwijs*. Lectoraat kunsteducatie, Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten.

Hagenaars, P. (2020). *Oprichting & onmacht. Cultuuronderwijsbeleid van Den Uyl tot Rutte-III*. Proefschrift Erasmus Universiteit Rotterdam.

- Hagenaars, P. (2023a). De stand van examenvakken op havo- en vwo-scholen. Onderwijsaanbod kunstvakken en leerlingenkeuzes. *Kunstzone*, (3), 26-27.
- Hagenaars, P. (2023b). Om de kwaliteit van de leerkracht. Cultuuronderwijs toen en nu in het pabo-curriculum. *Cultuur+Educatie*, 22(63), 8-33.
- Himmelreich, L. (1999). De Tweede Fase vernieuwt verder. CKV2,3 of toch maar gewoon muziek? *Beeldaspecten*, 11(2/3), 18-19.
- Jansma, M. (2019). *Rapport Algemene Onderwijsbond. Enquête Curriculum.nu. Oordelen over de 9 leergebieden*. AOb.
- Klok, P. (2024, 16 november). Het is lastig de slagingskansen in te schatten van de 'terugdraaibelofte'. *De Volkskrant*, 23.
- Korsten, A. (2016). *Padafhankelijkheid. Hoe te begrijpen dat veel beleid na genoeg hetzelfde blijft?*
- Kox, R. (2024). *Nieuwe fundamenten voor cultuureducatie. Stappenplan voor duurzame cultuureducatie*. LKCA.
- KVDO. (2018). *Opleidingsprofielen 2018*.
- Lommertzen, J., Termorshuizen, T., Notten, N., Geurts, R., Lucas, K., Vullings, N., & Van den Broek, A. (2023). *Monitor Cultuureducatie vo 2022-2023. Vormgeving of vorming?* ResearchNed & Gelijkschap.
- Meelissen, M., Maassen, N., Gubbels, J., Van Langen, A., Valk, J., Dood, C., Derks, I., In 't Zandt, M., & Wolbers, M. (2023). *Resultaten PISA-2022 in vogelvlucht*. Universiteit Twente.
- Ministerie van OCW. (2022). *Overzicht (effect) maatregelen aanpak tekorten*. Bijlage bij Kamerstuk 27 923, nr. 443.
- Ministerie van OCW. (2023). *Tendrapportage Arbeidsmarkt. Leraren po, vo en mbo 2023*.
- Ministerie van OCW. (2024a). *Vaststelling van de begrotingsstaten van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (VIII) voor het jaar 2025*. Tweede Kamer der Staten-Generaal, Vergaderjaar 2024-2025, 36 600 VIII, nr. 1 en 2.
- Ministerie van OCW. (2024b). *Uitvoering HLA fors minder kerndoelen*. Nota ter besluitvorming aan SOCW, 17 september 2024.
- Ministerie van OCW. (2024c). *De invulling van het OCW-aandeel in de rijksbrede subsidietaakstelling*. Brief aan de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Bijlage, 24 oktober 2024, 487174113.
- Ministerie van OCW. (2024d). *Nationaal Programma Onderwijs. Zesde voortgangsrapportage*.
- Onderwijsraad. (2018). *Ruim baan voor leraren. Een nieuw perspectief op het leraarschap*.
- Paul, M. (2024a). *Aangescherpte concept-kerndoelen Nederlands, rekenen-wiskunde en eerste conceptexamenprogramma's*. Brief van de staatssecretaris aan de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, 11 oktober 2024, vergaderjaar 2024-2025, nr. 48520579.
- Paul, M. (2024b). *Voortgezet onderwijs*. Brief van de staatssecretaris aan de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, 11 oktober 2024, vergaderjaar 2024-2025, 31 289, nr. 593.
- Paul, M. (2024c). *Hoofdlijnen Herstelplan kwaliteit funderend onderwijs*. Brief van de staatssecretaris aan de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, 12 november 2024, vergaderjaar 2024-2025, 31 293 & 31 289, nr. 762.
- Paul, M. (2024d). *Vijfde voortgangsbrief Masterplan basisvaardigheden*. Brief van de staatssecretaris aan de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, 04 december 2024, vergaderjaar 2024-2025, 49142556.

Paul, M. (2024e). *Zesde voortgangsrapportage NP Onderwijs funderend onderwijs*. Brief van de staatssecretaris aan de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, 04 december 2024, vergaderjaar 2024-2025, 49414966.

PVV, VVD, NSC, & BBB. (2024). *Hoop, lef en trots. Hoofdlijnenakkoord 2024-2028*.

Raad voor Cultuur. (2008). *Amateurkunst en cultuureducatie*. In Raad voor Cultuur, *Basisinfrastructuur 1.0* (pp. 89-198).

Reuvers, L., Geurts, A., Bieleman, L., Jansink, J., & Van der Vegt, J. (2024). *Kiezen voor kansen. Strategische evaluatie. Kansengelijkheid in het funderend onderwijs 2017-2023*. Andersson, Elffers & Felix.

Ros, B. (2024). *Cultuuronderwijs op pabo kan een boost gebruiken. Verslag LKCAtelier, 18 januari 2024*. www.lkca.nl/artikel/cultuuronderwijs-pabo-kan-boost-gebruiken/

Scheffer, M. (2015). *Anticipating critical transitions. Tipping points en kritische transities: begrijpen, herkennen en sturen?* PBL-academiezing, 14 oktober 2015.

Schoof, D. (2024). *Regeerprogramma. Uitwerking van het hoofdlijnenakkoord door het kabinet*. Rijksoverheid.

SLO. (2016). *Karakteristieken en kerndoelen. Onderbouw voortgezet onderwijs*.

SLO. (2022). *Verdeling van ontwerp-ruimte voor ontwikkeling van examenprogramma's. Kader voor vakvernieuwingscommissies vmbo, havo, vwo*.

SLO. (2023). *Startnotitie kunst en cultuur. Actualisatie kerndoelen*, september 2023.

SLO. (2024a). *Startnotitie kunst en cultuur. Bovenbouw voortgezet onderwijs*, september 2024.

SLO. (2024b, 2 december). *Praktijkgerichte programma's havo*. www.slo.nl/-thema/vakspecifieke-thema/havo-praktijkgericht/ontwikkelingen-havo/praktijkgerichte-programma-havo/

SLO. (2024c). *Conceptkerndoelen kunst en cultuur*. Actualisatie kerndoelen, november 2024.

SLO. (2024d, 28 november). *Actualisatie kerndoelen en examenprogramma's*. www.slo.nl/thema/meer/actualisatie-kerndoelen-examenprogramma/

SLO. (2024e). *Toelichtingsdocument. Conceptkerndoelen kunst en cultuur*. November 2024.

SLO. (2024f, 5 maart). *Over het leergebied in de onderbouw van het vo*. www.slo.nl/thema/vakspecifieke-thema/kunst-cultuur/achtergrond/leergebied-onderbouw-vo/

SBK. (2024). *Intentieverklaring*. Manuscript.

Stichting HIER. (2022, 8 november). *Kantelpunt*. www.hier.nu/klimaatverandering/kantelpunt

Termorshuizen, T., Luyten, E., Lommertzen, J., & Notten, N. (2023). *Monitor Cultuureducatie, primair onderwijs 2022-2023*. ResearchNed & Gelijkschap.

Tweede Kamer der Staten-Generaal. (2014). *Verslag van een algemeen overleg*. Vastgesteld 16 september 2014. (Nieuwe visie cultuurbeleid), vergaderjaar 2014-2015, 32 820, nr. 117.

Tweede Kamer der Staten-Generaal. (2017). *Verslag van een schriftelijk overleg*. Vastgesteld 28 februari 2017. (Nieuwe visie cultuurbeleid), vergaderjaar 2016-2017, 32 820, nr. 216.

Tweede Kamer der Staten-Generaal. (2024a). *Primair onderwijs. Voortgezet onderwijs*. Lijst van vragen en antwoorden. Vastgesteld op 11 oktober 2024, vergaderjaar 2024-2025, 31 293, 31 289, nr. 756.

- Tweede Kamer der Staten-Generaal. (2024b). *Curriculumherziening en de voortgangsrapportage Masterplan basisvaardigheden*. Verslag van een commissiedebat. Vastgesteld 19 november 2024, vergaderjaar 2024-2025, 31 293, 31 289, nr. 763.
- Tweede Kamer der Staten-Generaal. (2024c). *Voortgezet onderwijs. Verslag van een schriftelijk overleg*. Vastgesteld 3 december 2024, vergaderjaar 2024-2025, 31 289, nr. 595.
- Van Casteren, W., Lodewick, J., Lommertzen, J., Luyten, E., & Van Mensvoort, C. (2023). *Vertrekredenen leraren en docenten in het po, vo en mbo*. ResearchNed.
- Van der Hoeven, M. J. A. (2005a). *Wijziging van de Wet op het primair onderwijs, de Wet op de expertisecentra en de Wet op het voortgezet onderwijs in verband met de bevordering van actief burgerschap en sociale integratie en van de Wet op het primair onderwijs in verband met het bieden van meer ruimte voor het invullen van expressie-activiteiten en het invoeren van de mogelijkheid dat het onderwijs mede de Duitse of Franse taal omvat*. Memorie van toelichting. Tweede Kamer der Staten-Generaal, vergaderjaar 2004-2005, 29 959, nr. 3.
- Van der Hoeven, M. J. A. (2005b). Besluit van 8 oktober 2005, houdende de vaststelling van vernieuwde kerndoelen voor het basisonderwijs (Besluit vernieuwde kerndoelen WPO) en houdende wijziging van het Besluit trekkende bevolking WPO in verband met de vaststelling van vernieuwde kerndoelen voor het basisonderwijs. *Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden*, 551. Sdu.
- Van Hoek, E. (2023). School en omgeving. Een rijke samenwerking voor meer kansengelijkheid. *Kunstzone*, (4), 36-39.
- Van Hoek, E. (2024). Nieuwe opleidingsprofielen. Actualisatie opleidingsprofielen kunstvakdocentenopleidingen en de master kunsteducatie. *Kunstzone*, (6), 52-53.
- Van Veen, K., Marsman, P., & Van Lanschot-Hubrecht, V. (2024). *Startnotitie kunst en cultuur. Bovenbouw voortgezet onderwijs*. SLO.
- Vereniging Hogescholen. (2024, 6 februari). *Dashboard instroom, inschrijvingen en diploma's*. www.vereniginghogescholen.nl/kennisbank/feiten-en-cijfers/artikelen/dashboard-instroom-inschrijvingen-en-diploma-s
- Verhoeven, H. (2023, 22 november). Regeling Cultuureducatie met Kwaliteit 2025-2028. *Staatscourant*, nr. 31924.
- Vos, S. (2024, 16 april). 'Niet ons idee'. VNG baalt van financiële domper 2025. *Binnenlands Bestuur*.
- VVD, D66, CDA, & ChristenUnie. (2021). *Omzien naar elkaar, vooruitkijken naar de toekomst. Coalitieakkoord 2021-2025*. Rijksoverheid.
- Wallage, J. (1993). Besluit van 4 mei 1993, houdende vaststelling van de kerndoelen basisonderwijs (Besluit kerndoelen basisonderwijs). *Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden*, 264.
- Werkgroep Vakkenstructuur Kunstvakken. (2023). *Adviesrapport Werkgroep Vakkenstructuur Kunstvakken (WSK)*. SLO.
- Wiersma, D. (2022a). *Masterplan basisvaardigheden*. Brief van de minister van OCW aan de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, 12 mei 2022, vergaderjaar 2021-2022, 31 293, 31 322, nr. 620.
- Wiersma, D. (2022b). *Programma School en Omgeving in het funderend onderwijs*. Brief van de minister van OCW aan de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, 7 juli 2022, vergaderjaar 2021-2022, 31 293, 31 289, nr. 639.